

İlin yubileyləri: Əvhədi Marağalı – 750

Marağanın poeziya günəşi

O, dünyaya göz açanda (1274-cü il) artıq 15 il idi ki, doğma şəhərində böyük astronom Nəsirəddin Tusi rəsədxanası yaranmışdı. Bu “akademiya” Misirdən Çinə qədər geniş bir ərazinin görkəmli alimlərini öz damı altına toplamışdı. Sözsüz ki, ağıl kəsinə ora gedən Əvhədi də teleskopdan Günəşə, Aya, ulduzlara baxıb və elmə könül verərək, özü də ən azı bir ulduz olmaq istəyib. Amma ondan qalan zəngin irs, obrazlı desək, Əvhədinin nəinki bir ulduz, Marağadan doğan Günəş olduğuna dəlalət edir.

Müxtəlif mənbələrdə məşhur azərbaycanlı alim və filosof-şair Şeyx Marağalı Əvhədinin Şeyx Əvhədi ibn Hüseyn elə Günəş kimi ən yüksək təriflərlə xarakterizə olunub: xoşbətın, xoşsifət, arif, şeyx, övliya, mövlana, mehriban, əxlaqlı, fəzil və kamil insan, təcəvvüf təriqəti başçısı, haqq yolunun bələdçisi...

İlk zamanlar “Safi” (təmiz) təxəllüsü ilə şeirlər yazan sufi Əvhədi təhsilini Marağada alıb. Ərəb və fars dillərini, nücum, məntiq, təbiətşünaslıq, fəlsəfə, ilahiyyat və sair elimləri öyrənib. Dahi İmaməddin Nəsimi Əvhədinin əsərlərini sevə-sevə tərcümə edib və onlara nəzirələr yazıb. Hafiz Şirazi Əvhədinin “Piri-təriqət” (mənəvi rəhbər) adlandıraraq, Sədi Şirazi onu özünə ustad sayıb.

Əvhədi Marağalı qələminin püxtələşdiyi bir vaxtda İsfahana köçüb və bir müddət orada yaşayaraq, dövrün tələbinə görə, farsca əsərlər qələmə alıb. Bu faktı əsas tutan bəzi “cığal” araşdırmaçılar onu fars şairi kimi qələmə verməyə çalışıblar. Amma şairin əsl türk ruhu, əsərlərindəki aşkar fikirlər bu cəhdləri alt-üst edir. Əvhədi heç zaman öz məhəbbətini Azərbaycandan əsirgəməyib, yaradıcılığında vətəninə, xalqına, adət-ənənələrinə sevgi dolu münasibətini bildirib.

Dahi Nizaminin poetik, Tusinin siyasi-fəlsəfi irsindən mükəmməl bəhrələnmiş

Əvhədi Marağalının sufilik fəlsəfəsinə əsaslanan poetik əsərləri, şeir və poemaları məlumdur. Şah əsəri “Cami-Cəm” didaktik-fəlsəfi məsnəvidir. Onun tərcibənd, qəzəl, rübai, qitə və qəsidələrdən ibarət 15000 beytlik divanı, 525 beytdən ibarət aşiqanə “Dəhnamə” poeması da var.

“Cami-Cəm” həyatın mənası və insanlığın dərkə, Rəbbimizin eşqinə çatmaq üçün ən kamil və dünyada tayı-bərabəri olmayan əsərdir. Görkəmli alimimiz Məmmədəğa Sultanov yazırdı: “Yeri gəldikcə Azərbaycan sözləri və məsəlləri ilə bəzənən bu əsəri şairin “Cami-Cəm” adlandırması təsadüfi deyildir. Bu ad əfsanəvi İran padşahı Cəmişidin istənilən hər şeyi özündə əks edən camına işarədir. Şair demək istəmişdir ki, onun bu əsərdə, Cəmişidin camında olduğu kimi, hər məsələyə cavab tapmaq olar:

**Adını “Cəmişidin camı” qoydum mən,
Varlığın əksini onda görərsən.
Hər kəs istəyirsə dünyanı görmək,
Könlü istəyəni burda görəcəm”.**

Bu poema həm qoyulan məsələlərin çoxluğu, həm də onları əks etdirmə metodunun orijinallığı ilə fərqlənir. Kitabın əvvəlindən axıra qədər elmə mədhiyyə oxuyur. “Cami-Cəm” elmə, biliyə himn kimi səslənir. Risalənin “Elm öyrənmək və alimlərin şərfi haqqında”, “Təhsil haqqında”, “Təhsilin təsiri və iradənin bəhrəsi”, “Dürüstlük haqqında”, “Müdrilik haqqında”, “Bir neçə kəlmə öyüd-nəsihət”, “Uşağı şər adamlardan qorumaq haqqında” və s. bölmələrində gənclərin tərbiyəsi məsələləri işıqlandırılıb.

Əvhədi hesab edirdi ki, tərbiyənin ən qüdrətli vasitəsi sözdür. Ona görə sözlər tutqun köntülləri açar və yaxşılıarı əbədi edər. Biliksiz, elmsiz heç bir sirri açmaq, kəşf etmək olmaz. Onun dediklərində nəticəyünlülük var. Dahi şəxsiyyət fəlsəfi fikirlərinə görə progressiv şəxsiyyət sayılır. Qəsidələrinin birində “Zülm edənləri ruzigarın əli zorla kökündən qazıyaşaq” – deyən şair istibdaddan xilas yollarını da peyğəmbəranə bir şəkildə göstərib. Sadə

camaatın ağır əməyi hesabına sərvət toplayan, amma bundan xalqın ümumi inkişafı, elmin və mədəniyyətin tərəqqisi üçün istifadə etməyənləri acgöz, tamahkar və müftəxor adlandıraraq ifşa etməkdən çəkinməyib. “Bu qoca dünta min adaxlının gəlini olmuşdur” fikrindən də zamandan narazılıq boy göstərir.

Bir çox alim Əvhədinin İntibah dövründə Şərqi nəcib, qəlbi xalq üçün döyünən ensiklopedik biliyə malik humanist alim və şairlərindən biri kimi səciyyələndirib. Xüsusi vurğulanır ki, İntibahın elm və ədəbiyyat çeşməsinə bəhrələnən ədib 40 ildən artıq məhsuldar yaradıcılıqla məşğul olub və ədəbiyyatımızı yeni ideyalar və sənətkarlıq keyfiyyətləri ilə zənginləşdirib.

**Kim vəfa yoluna mərdanə gəldi,
Ordan comərdliyə qalxıb, yüksəldi.**

Sevgidən bəhs edən şairin gənclərə belə bir məsləhəti ibrətamizdir:

**Evlənmək istəsən naçar qalaraq,
Bakir bir nigarla həyat qur ancaq.
Əsilli-nəcəbli elə bir qız al,
Ancaq səni görüb sevsin o maral.**

Əvhədi evləndikdən sonra kişinin qadınla incə və hörmətlə rəftar qaydaları haqqında da çox gözəl nəsihətlər də yazmışdır.

Görkəmli tədqiqatçı Qulamhüseyn Beqdeli şair haqqında “Əvhədinin həyat və yaradıcılığı” adlı kitab (Bakı, 1962) nəşr etdirib. Bundan başqa, Əvhədinin “Cami-Cəm” əsərini farscadan Azərbaycanda türkcəsinə də tanınmış alimlərimiz Qulamhüseyn Beqdeli və Xəlil Həmid oğlu tərcümə ediblər. Bu çevirmə 1970-ci ildə Azərbaycan Dövlət nəşriyyatında 20 min tirajla nəşr olunub. Ciddi senzura və atəzimin hökm sürdüyü sovet vaxtı belə bir kitabın araya-ərsəyə gətirilməsini əsl fədakarlıq kimi dəyərləndirmək olar. Təkrar nəşrləri də var.

Mövlana Əvhədi 1338-ci ildə martın 8-də 65 yaşında doğma şəhəri Marağada dünyasını dəyişib. Məqbərəsi oradakı “Pir Əvhəd-əd-din” adı ilə məşhur olan ziyarətəhəddir. Başdaşında belə yazılıb: “Bu qəbir böyük ağa, məşhur alim, görkəmli natiq, insanların ən yaxşısı Hüseyn İsfahanın oğlu, millətin övladı, rəhmətlik Əvhəd-əd-dinindir”.